

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Όταν το 2015 εκδόθηκε το έργο μου *Οι δρόμοι του μεταξιού: Μια νέα ιστορία του κόσμου*, κάτι έκανε κλικ μέσα μου. Ως συγγραφέας, ήλπιζα φυσικά ότι θα διαβαζόταν από πολλούς και θα άρεσε. Όμως, ως πανεπιστημιακός, είχα διαπιστώσει από καιρό ότι πράγματα με τα οποία ήθελα να ασχοληθώ σε βάθος είχαν συχνά περιορισμένη απήχηση στους άλλους. Σε πάρτι και σε δείπνα οι συζητήσεις για τις έρευνές μου σπάνια διαρκούσαν πολύ, ενώ ακόμα και με συναδέλφους μου οι συζητήσεις αφορούσαν συνήθως περιόδους ή περιοχές αμοιβαίου ενδιαφέροντος.

Έτσι η επιτυχία του βιβλίου *Οι δρόμοι του μεταξιού: Μια νέα ιστορία του κόσμου* με ξάφνιασε. Πουλήθηκαν πάνω από ένα εκατομμύριο αντίτυπά του σε όλο τον κόσμο, στους *Sunday Times* ήταν επί οκτώ μήνες στα 10 πιο ευπώλητα βιβλία και βρέθηκε πρώτο στον κατάλογο των μπεστ σέλερ στο Ηνωμένο Βασίλειο, στον Περσικό Κόλπο, στην Ινδία και στην Κίνα. Αποδείχθηκε ότι πολλοί άνθρωποι ήθελαν να μάθουν περισσότερα για τον κόσμο, για άλλους λαούς, άλλες κουλτούρες και περιοχές που υπήρξαν ένδοξες στο παρελθόν. Αποδείχθηκε πως πολλοί άνθρωποι επιθυμούσαν να διαβάσουν ένα ιστορικό βιβλίο στο οποίο δεν θα κυριαρχούσαν η Ευρώπη και η Δύση στην αφήγηση για την Ασία και την Ανατολή.

Με ξάφνιασε επίσης η εξέταση των συνδέσεων που ένωναν ηπειρους εδώ και χιλιετίες. Στα τέλη του 19ου αιώνα ο Γερμανός γεωγράφος Φέρντιναντ φον Ριχτχόφεν επινόησε έναν όρο για να περιγράψει τα δίκτυα ανταλλαγών που συνέδεαν την Κίνα της δυναστείας Χαν με τον υπόλοιπο κόσμο. Αποκάλεσε αυτές τις συνδέσεις *die Seidenstrassen*, δηλαδή Δρόμους του Μεταξιού, και ο όρος αυτός συνεπήρε τη φαντασία τόσο των ειδημόνων όσο και του ευρύτερου κοινού.¹

Η αντίληψη του Ριχτχόφεν για τους Δρόμους του Μεταξιού δεν προσδιόριζε με σαφήνεια τον γεωγραφικό χώρο μέσω του οποίου κινούνταν προϊόντα, ιδέες και άνθρωποι ανάμεσα στην Ασία από τη μια και την Ευρώπη και την Αφρική από την άλλη, ούτε εξηγούσε τους τρόπους με τους οποίους ο Ειρηνικός και η Θάλασσα της Νότιας Κίνας συνδέονταν με τη Μεσόγειο και τελικά με τον Ατλαντικό. Η αλήθεια είναι ότι ο χαλαρός ορισμός των Δρόμων του Μεταξιού μπορεί να είναι χρήσιμος, κυρίως επειδή δεν επρόκειτο για «δρόμους» με τη σύγχρονη σημασία της λέξης ή επειδή η χαλαρότητά του συσκοτίζει τη διαφορά ανάμεσα στο εμπόριο μεγάλων αποστάσεων και το εμπόριο μικρών αποστάσεων ή επειδή πολλά άλλα αγαθά και εμπορεύματα πέρα από το μετάξι μεταφέρονταν μέσω αυτών των δρόμων και, σε ορισμένες περιπτώσεις, σε πολύ μεγαλύτερες ποσότητες από ό,τι τα ακριβά μεταξωτά υφάσματα.

Για την ακρίβεια, οι Δρόμοι του Μεταξιού είναι ένας όρος που περιγράφει τους τρόπους με τους οποίους συνυφαίνονταν άνθρωποι, κουλτούρες και ήπειροι και επομένως μας βοηθά να κατανοήσουμε καλύτερα πώς εξαπλώθηκαν θρησκείες και γλώσσες στο παρελθόν ενώ ταυτόχρονα δείχνει πώς διατροφικές συνήθειες, μόδες και τέχνες διαδίδονταν, ανταγωνίζονταν μεταξύ τους και αλληλοεπηρεάζονταν. Οι Δρόμοι του Μεταξιού μάς βοηθούν να δούμε καθαρά τον κεντρικό ρόλο τον οποίο παίζει ο έλεγχος των πόρων και του εμπορίου μεγάλων αποστάσεων και επομένως να εξηγήσουμε το πλαίσιο και τα κίνητρα για εκστρατείες μέσω ερήμων και ωκεανών οι οποίες συνέβαλαν στην άνοδο των αυτοκρατοριών. Οι Δρόμοι του Μεταξιού δείχνουν πώς οι τεχνολογικές καινοτομίες διάνυσαν χιλιάδες χιλιόμετρα και πώς η βία και οι ασθένειες ακολουθούσαν συχνά την ίδια διαδρομή στην καταστροφική τους πορεία. Αντί να προσπαθούμε να κατανοήσουμε το παρελθόν σαν μια σειρά χρονικών περιόδων και γεωγραφικών περιοχών απομονωμένων και διακριτών μεταξύ τους, οι Δρόμοι του Μεταξιού μάς επιτρέπουν να δούμε τους ρυθμούς της ιστορίας με τους οποίους διασυνδέεται ο κόσμος εδώ και χιλιετίες ως μέρος ενός ευρύτερου, συμπεριληπτικού παγκόσμιου παρελθόντος.

Αν είχα γράψει τους *Δρόμους του Μεταξιού* πριν από είκοσι πέντε χρόνια, το βιβλίο μου θα ήταν εξίσου επίκαιρο. Στις αρχές της δεκαετίας του 1990 το Τείχος του Βερολίνου έπεσε και η Σοβιετική Ένωση κατέρρευσε προκαλώντας μεγάλη αναστάτωση όχι μόνο στη Ρωσία, αλλά και στις δεκαπέντε Δημοκρατίες οι οποίες απάρτιζαν την ΕΣΣΔ και στη συνέχεια

έγιναν ανεξάρτητες. Στις αρχές της δεκαετίας του 1990 έγινε επίσης ο Πρώτος Πόλεμος του Περσικού Κόλπου, ο οποίος συνδέθηκε πολύ στενά με τη μεταγενέστερη επέμβαση στο Ιράκ στις αρχές του 21ου αιώνα. Ήταν μια περίοδος βαθιάς αλλαγής στην Κίνα, στην οποία διαδοχικές μεταρρυθμίσεις προετοίμαζαν την ανάδυσή της όχι μόνο ως περιφερειακής αλλά ως παγκόσμιας υπερδύναμης. Οι άνεμοι της αλλαγής φυσούσαν επίσης στην Τουρκία, στην Ινδία, στο Πακιστάν, στο Αφγανιστάν, στο Ιράν και σε όλη τη Μέση Ανατολή, επειδή πάντα αυτό συμβαίνει κατά μήκος των Δρόμων του Μεταξιού, των δικτύων που αποτελούν το κεντρικό νευρικό σύστημα του κόσμου.

Λίγες εβδομάδες μετά την κυκλοφορία του βιβλίου μου το καλοκαίρι του 2015, γευμάτιζα στο Λονδίνο με έναν φίλο ο οποίος ήταν από τους πρώτους που το διάβασαν. «Το βρήκα παραδόξως καθησυχαστικό» μου είπε. «Με έκανε να αντιληφθώ ότι η αλλαγή είναι κάτι το φυσιολογικό, ότι οι μεγάλες μετατοπίσεις του παγκόσμιου κέντρου ισχύος είναι πολύ συνηθισμένες και ότι αυτός ο χαοτικός και ανοίκειος κόσμος μπορεί τελικά να μην είναι τόσο παράξενος και ασυνήθιστος».

Πολλά πράγματα άλλαξαν ακόμα και στη διάρκεια των λίγων ετών μετά την έκδοση των *Δρόμων του Μεταξιού*. Από τη σκοπιά μου ως ιστορικού, συντελέστηκαν συναρπαστικά βήματα προόδου στον τρόπο με τον οποίο κατανοούμε το παρελθόν. Ειδήμονες που εργάζονται σε διαφορετικά πεδία, για διαφορετικές περιόδους και περιοχές, παρήγαγαν καινοτόμα και εξαιρετικά ενδιαφέροντα έργα. Αρχαιολόγοι οι οποίοι χρησιμοποιούν φωτογραφίες από δορυφόρο και χωρική ανάλυση εντόπισαν αρδευτικά συστήματα αποτελούμενα από δεξαμενές, κανάλια και φράγματα, τα οποία χρονολογούνται τον 4ο μ.Χ. αιώνα και εξηγούν με ποιον τρόπο αναπτύσσονταν οι καλλιέργειες στις αφιλόξενες συνθήκες της βορειοδυτικής Κίνας σε μια περίοδο κατά την οποία είχαν αρχίσει να αναπτύσσονται οι ανταλλαγές με τον υπόλοιπο κόσμο.²

Δεδομένα από εμπορικούς και κατασκοπευτικούς δορυφόρους καθώς και από μη επανδρωμένα αεροσκάφη που χρησιμοποιούνται για την εναέρια επιτήρηση του Αφγανιστάν χρησιμοποιήθηκαν από ερευνητές που εργάζονται στο πρόγραμμα Σύμπραξη Χαρτογράφησης της Αφγανικής Κληρονομιάς. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα τη δημιουργία μιας λεπτομερούς

εικόνας υποδομών, οι οποίες αποτελούνταν από πανδοχεία για караβάνια, κανάλια και συγκροτήματα κατοικιών που άλλοτε φιλοξενούσαν ταξιδιώτες στο κέντρο της Ασίας – εικόνα η οποία επαναπροσδιορίζει την αντίληψή μας για τον τρόπο με τον οποίο συνδέονταν μεταξύ τους οι Δρόμοι του Μεταξιού στο παρελθόν.³ Το γεγονός ότι μεγάλο μέρος αυτής της εργασίας έγινε διαδικτυακά δείχνει επίσης ότι εξελίσσεται και ο τρόπος με τον οποίο διεξάγεται η έρευνα στις αρχές του 21ου αιώνα.⁴

Οι πρόοδοι στην επιστημονική μεθοδολογία μάς επέτρεψαν επίσης να κατανοήσουμε καλύτερα τις σχέσεις ανάμεσα στους νομάδες και τους κατοίκους των πόλεων πριν από τη σύγχρονη εποχή στην καρδιά της Ασίας. Η ανάλυση των σταθερών ισωτόπων του άνθρακα και του αζώτου στα οστά εβδομήντα τεσσάρων ανθρώπινων λειψάνων που βρέθηκαν σε δεκατέσσερις τάφους στην κεντρική Ασία μάς βοήθησε να αποκαλύψουμε τις διατροφικές συνήθειες των μόνιμα εγκατεστημένων κοινοτήτων σε σύγκριση με εκείνες των νομαδικών κοινοτήτων ενώ ταυτόχρονα έδειξε ότι το διαιτολόγιο των νομάδων περιλάμβανε ευρύτερο φάσμα τροφών από το διαιτολόγιο εκείνων που έμεναν σε χωριά, πολίχνες και πόλεις. Αυτή η ανακάλυψη θέτει με τη σειρά της σημαντικά ερωτήματα για τον ρόλο που έπαιζαν οι μετακινούμενοι πληθυσμοί στην καθιέρωση νέων τάσεων και στη διάδοση της πολιτισμικής αλλαγής σε απόσταση εκατοντάδων και μερικές φορές χιλιάδων χιλιομέτρων.⁵

Χρησιμοποιήθηκαν επίσης γενετικά και εθνογλωσσικά τεκμήρια που δείχνουν ότι η εξάπλωση των δασών καρυδιάς και η γλωσσική εξέλιξη συνέπεσαν χρονικά σε μεγάλα τμήματα της Ασίας. Απολιθωμένα κατάλοιπα αποξηραμένων σπόρων καρυδιάς δείχνουν ότι έμποροι και ταξιδιώτες στους Δρόμους του Μεταξιού φύτευαν επί τούτου καρυδιές ως μακροπρόθεσμη αγροτική επένδυση, ανακάλυψη που ανοίγει νέους δρόμους για να κατανοήσουμε καλύτερα τη σχέση ανάμεσα στον φυσικό κόσμο και στις επιπτώσεις των αυξανόμενων ανταλλαγών σε τοπικό, περιφερειακό και ευρύτερο πεδίο. Εκτός από όλα τα άλλα, οι Δρόμοι του Μεταξιού λειτούργησαν ως «διάδρομοι γονιδίων» για τους ανθρώπους, καθώς και για τη χλωρίδα και την πανίδα.⁶

Έχουν γίνει επίσης νέες έρευνες οι οποίες συνδέουν τις καταβολές της γλώσσας γίντις με εμπορικές ανταλλαγές στην Ασία και υποστηρίζουν ότι η εξέλιξή της συνδεόταν με μέτρα για την ασφάλεια των συναλλαγών αφού επινοήθηκε μια γλώσσα την οποία καταλάβαιναν μόνο μερικοί εκλεκτοί.⁷

Το εμφανές αντίστοιχο αυτής της επινόησης στον κόσμο του 21ου αιώνα είναι τα κρυπτονομίσματα και η τεχνολογία blockchain, που επιδιώκουν να λύσουν το πρόβλημα της πλήρους ασφάλειας των συναλλαγών. Επιπλέον η νέα τεχνολογία της λήψης πυρήνων πάγου παρέχει εντυπωσιακά τεκμήρια που δείχνουν την κατάρρευση της παραγωγής μετάλλων τον 14ο αιώνα και μας βοηθούν να κατανοήσουμε καλύτερα τις καταστροφικές επιπτώσεις του Μαύρου Θανάτου.⁸

Έγγραφα που αποχαρακτήριστikan το 2017 και κατέγραφαν τις συναντήσεις το 1952 ανάμεσα στον Βρετανό πρεσβευτή στην Ουάσινγκτον, σερ Κρίστοφερ Στιλ, και τον υφυπουργό Εξωτερικών των ΗΠΑ, Χένρι Μπάιρουντ, στις οποίες συζητούσαν την οργάνωση ενός πραξικοπήματος για την ανατροπή του πρωθυπουργού του Ιράν, μας βοηθούν να κατανοήσουμε καλύτερα πώς διαμορφώνονται ολέθρια σχέδια.⁹ Παρομοίως, ο αποχαρακτηρισμός απόρρητων εγγράφων σχετικά με σχέδια των ΗΠΑ για χρήση πυρηνικών όπλων στην αρχική φάση του Ψυχρού Πολέμου παρέχουν σημαντικά στοιχεία για τον στρατιωτικό και στρατηγικό σχεδιασμό των ΗΠΑ και εκτιμήσεις εκείνης της περιόδου για τον καλύτερο τρόπο εξουδετέρωσης της Σοβιετικής Ένωσης σε περίπτωση πολέμου.¹⁰

Αυτά είναι απλώς μερικά παραδείγματα που δείχνουν ότι οι ιστορικοί συνεχίζουν να χρησιμοποιούν διάφορες τεχνικές για να βελτιώνουν και να τελειοποιούν την κατανόηση του παρελθόντος. Να κάτι που κάνει την ιστορική επιστήμη αναζωογονητική και συναρπαστική. Νιώθεις έξαψη όταν σκέφτεσαι πράγματα με διαφορετικό τρόπο και όταν ανακαλύπτεις συνδέσεις ανάμεσα σε ανθρώπους, περιοχές, ιδέες και θέματα. Τα τελευταία λίγα χρόνια κατέστησαν σαφές και κάτι άλλο: Όσο τραυματική ή κωμική κι αν είναι η πολιτική ζωή στην εποχή του Brexit, του χάους της σύγχρονης ευρωπαϊκής πολιτικής ή του Ντόναλντ Τραμπ, στον 21ο αιώνα πραγματική σημασία έχουν οι χώρες των Δρόμων του Μεταξιού. Οι αποφάσεις που έχουν βαρύτητα στον σημερινό κόσμο δεν λαμβάνονται στο Παρίσι, στο Λονδίνο, στο Βερολίνο ή στη Ρώμη, όπως συνέβαινε πριν από εκατό χρόνια, αλλά στο Πεκίνο και στη Μόσχα, στην Τεχεράνη και στο Ριάντ, στο Δελχί και στο Ισλαμαμπάντ, στην Καμπούλ και στις ελεγχόμενες από τους Ταλιμπάν περιοχές του Αφγανιστάν, στην Άγκυρα, στη Δαμασκό και στην Ιερουσαλήμ. Τα όσα συνέβαιναν κατά μήκος των Δρόμων του Μεταξιού διαμόρφωσαν το παρελθόν του κόσμου· τα όσα συμβαίνουν σήμερα εκεί θα διαμορφώσουν το μέλλον του.

Αυτά που ακολουθούν εδώ είναι λεπτομερή στιγμιότυπα από τις σύγχρονες υποθέσεις ιδωμένα μέσα από ευρυγώνιο φακό, με την ελπίδα ότι έτσι παρέχουμε το συγκείμενο για όσα συμβαίνουν στον κόσμο και προκειμένου να αναδείξουμε μερικά ζητήματα από τα οποία εξαρτώνται η ζωή και ο τρόπος ζωής όλων μας. Οι Δρόμοι του Μεταξίου βρίσκονται στο κέντρο αυτής της εικόνας, και έχουν πράγματι τόσο κεντρική σημασία που είναι αδύνατο να κατανοήσουμε τι μας επιφυλάσσουν το σήμερα και το αύριο αν δεν λάβουμε υπόψη μας την περιοχή ανάμεσα στην ανατολική Μεσόγειο και τον Ειρηνικό. Στόχος αυτού του βιβλίου είναι να παρουσιάσει τα σύγχρονα γεγονότα και να ερμηνεύσει όλα όσα συνέβησαν τα τελευταία λίγα χρόνια σε μια περίοδο βαθύτατου μετασχηματισμού.

Μετά το 2015 ο κόσμος άλλαξε δραματικά. Όπως έγραψα τότε, η ζωή άρχισε να γίνεται πιο δύσκολη και να παρουσιάζει περισσότερες προκλήσεις για τη Δύση. Σίγουρα έτσι φαίνεται μετά την ψήφο υπέρ του Brexit και την αβεβαιότητα που περιβάλλει το μέλλον της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ζήτημα που αναλύουμε. Και οι Ηνωμένες Πολιτείες μπήκαν σε νέα τροχιά μετά την εκλογή του Ντόναλντ Τραμπ, τροχιά που είναι δύσκολο να παρακολουθήσουμε και να αξιολογήσουμε. Το πρόβλημα δεν είναι τόσο οι αναρτήσεις του προέδρου στο Twitter, οι οποίες είναι πηγή ευθυμίας για τους σχολιαστές, όσο το να κατανοήσουμε αν ο Λευκός Οίκος θέλει να αποσυρθεί από τις παγκόσμιες υποθέσεις ή να τις αναδιαμορφώσει – και γιατί. Και αυτό το ζήτημα αναλύεται στο ανά χείρας βιβλίο.

Στη Ρωσία έχει ανοίξει ένα καινούργιο κεφάλαιο στις σχέσεις με τη Δύση, παρότι ο Πούτιν και ο στενός κύκλος του παραμένουν στην εξουσία εδώ και δύο δεκαετίες. Η στρατιωτική επέμβαση στην Ουκρανία, οι ισχυρισμοί για παρέμβαση στις εκλογές στις ΗΠΑ και στο Ηνωμένο Βασίλειο και οι καταγγελίες για την απόπειρα δολοφονίας ενός πρώην αξιωματικού της υπηρεσίας πληροφοριών οδήγησαν στη χειρότερη στιγμή των σχέσεων της Ρωσίας με τη Δύση μετά την πτώση του Τείχους του Βερολίνου και, όπως θα δούμε, αποτέλεσαν τη βάση για την αναδιάταξη της Μόσχας προς τον νότο και την ανατολή.

Στην καρδιά του κόσμου τα συνεχιζόμενα προβλήματα στο Αφγανιστάν, η κατάρρευση της Συρίας λόγω του πολυετούς εμφύλιου πολέμου και η βασανιστική διαδικασία ανοικοδόμησης του Ιράκ δεν γεννούν αισιοδοξία, παρά τους σημαντικούς οικονομικούς πόρους που έχουν διατεθεί και τις στρατιωτικές και στρατηγικές προσπάθειες που έχουν καταβληθεί για τη

βελτίωση της κατάστασης σε όλες αυτές τις χώρες. Ο ανταγωνισμός ανάμεσα στο Ιράν και στη Σαουδική Αραβία ή ανάμεσα στην Ινδία και στο Πακιστάν σπανίως αμβλύνεται, ενώ οι συχνές άγριες αντεγκλήσεις απειλούν να εξελιχθούν σε κάτι σοβαρότερο.

Οι καιροί ήταν δύσκολοι και στην Τουρκία, όπου η παραπαίουσα οικονομία και οι μαζικές διαδηλώσεις έδωσαν τη θέση τους το 2016 σε μια απόπειρα πραξικοπήματος, όταν μια μερίδα του στρατού προσπάθησε να αποκτήσει τον έλεγχο της χώρας. Την επαύριο δεκάδες χιλιάδες άτομα συνελήφθησαν και ίσως μέχρι και 150.000 απολύθηκαν από τη δουλειά τους λόγω των υποτιθέμενων δεσμών τους με τον Φετουλάχ Γκιουλέν, τον υποτιθέμενο ιθύνοντα νου της απόπειρας πραξικοπήματος. Στους συλληφθέντες περιλαμβάνονταν ανώτεροι δικαστικοί, πανεπιστημιακοί, εκπαιδευτικοί, αστυνομικοί και δημοσιογράφοι, καθώς και στρατιωτικοί.¹¹ Οι φυλακές ήταν τόσο ασφυκτικά γεμάτες που τον Δεκέμβριο του 2017 η κυβέρνηση ανήγγειλε ότι τα επόμενα πέντε χρόνια θα έκτιζε 228 καινούργιες φυλακές, που σήμαινε τον διπλασιασμό σχεδόν των φυλακών της χώρας.¹²

Παρ' όλα αυτά, σε όλη την Ασία υπάρχει επίσης αισιοδοξία. Υπάρχει μια ισχυρή αίσθηση ότι τα κράτη προσπαθούν να συνεργαστούν στενότερα στη βάση των κοινών συμφερόντων παραμερίζοντας τις διαφορές. Όπως θα δούμε, τα τελευταία χρόνια έχουν δρομολογηθεί διάφορες πρωτοβουλίες και έχουν συγκροτηθεί οργανισμοί και φόρα που έχουν στόχο να ενθαρρύνουν τη συνεργασία, τη σύμπραξη και τον διάλογο και παρέχουν ένα κοινό αφήγημα αλληλεγγύης και πορείας προς το μέλλον.

Φορείς που η επιτυχία τους εξαρτάται από τον εντοπισμό και τον καθορισμό των κυρίαρχων τάσεων παρατήρησαν αυτά τα φαινόμενα και έδρασαν αναλόγως. Για παράδειγμα, το 2015 η Nike λάνσαρε ένα νέο σχέδιο αθλητικών παπουτσιών. Ο μπασκετμπολίστας Κόμπι Μπράιαντ ταξίδεψε στην Ιταλία και την Κίνα «δημιουργώντας δεσμούς τόσο με την ευρωπαϊκή όσο και με την ασιατική ήπειρο», σύμφωνα με τη Nike, και παρακίνησε τους σχεδιαστές της εταιρείας να σκεφτούν «τον θρυλικό Δρόμο του Μεταξιού, την έμπνευση για το νέο παπούτσι KOBE X Silk».¹³

Ιδανικός σύντροφος αυτού του αθλητικού παπουτσιού είναι το Poivre Samarcande eau de toilette της εταιρείας Hermès, με «την πιπεράτη, γλυκιά, κάπως αψιά μурωδιά του φρεσκοκομμένου ξύλου», στο οποίο «συνυ-

πάρχουν η ψυχή της παλιάς βαλανιδιάς και το πιπέρι». Πηγή έμπνευσης και αυτού του αρώματος ήταν οι Δρόμοι του Μεταξιού: «Το όνομα Σαμαρκάνδη», αποκάλυψε ο διακεκριμένος αρωματοποιός Ζαν-Κλοντ Ελενά, «είναι φόρος τιμής στην πόλη από την οποία περνούσαν άλλοτε τα καραβάνια των μπαχαρικών στον δρόμο τους από την Ανατολή στη Δύση».¹⁴

Κάποιος που εντόπισε νωρίτερα από τις εταιρείες Nike και Hermès τις ευκαιρίες τις οποίες πρόσφεραν οι Δρόμοι του Μεταξιού ήταν ο Ντόναλντ Τραμπ, ο 45ος πρόεδρος των Ηνωμένων Πολιτειών, ο οποίος το 2007 κατοχύρωσε το εμπορικό σήμα Trump στο Καζακιστάν, το Ουζμπεκιστάν, το Κιργιστάν, το Τουρκμενιστάν, το Αζερμπαϊτζάν και την Αρμενία με στόχο την παραγωγή βότκας με αυτό το εμπορικό σήμα. Έκανε το ίδιο το 2012 επιδιώκοντας να κατοχυρώσει το όνομά του ως εμπορικό σήμα για ξενοδοχεία και ακίνητα σε όλες τις χώρες κατά μήκος της ραχοκοκαλιάς των Δρόμων του Μεταξιού, ακόμα και στο Ιράν, χώρα την οποία προσπάθησε να απομονώσει αφότου ανέλαβε την προεδρία το 2017. Ο Τραμπ είχε συναλλαγές και στη Γεωργία, όπου σχεδίαζε να ανοίξει «χλιδάτα καζίνο» με την προσφυή ονομασία Silk Road Group, που στη συνέχεια αποτέλεσε αντικείμενο λεπτομερειακού ελέγχου από τα μέσα ενημέρωσης.¹⁵

Στην Ασία οι Δρόμοι του Μεταξιού είναι πανταχού παρόντες. Υπάρχουν φυσικά οι αναρίθμητες τουριστικές επιχειρήσεις οι οποίες προσφέρονται να αποκαλύψουν τη δόξα του μυστηριώδους παρελθόντος των χωρών στην καρδιά του κόσμου που χάθηκαν στην ομίχλη του χρόνου. Όμως υπάρχουν επίσης πολλές πιο σύγχρονες εκφράσεις της δύναμης των δικτύων του παρόντος και του μέλλοντος, καθώς και του παρελθόντος. Ένα τέτοιο παράδειγμα είναι το εμπορικό κέντρο Mega Silk Way στην Αστάνα του Καζακιστάν, ενώ ένα άλλο παράδειγμα είναι το ιλουστρασιόν περιοδικό *SilkRoad* για τους επιβάτες των πτήσεων της Cathay Pacific. Στο αεροδρόμιο του Ντουμπάι τους ταξιδιώτες υποδέχονται διαφημίσεις για τη Standard Chartered Bank που γράφουν: «Μία Ζώνη. Ένας Δρόμος. Μία Τράπεζα συνδέει τις επιχειρήσεις σας στην Αφρική, την Ασία και τη Μέση Ανατολή», ενώ στο Κουβέιτ τα μέσα ενημέρωσης μιλούν με ενθουσιασμό για την πρόταση να οικοδομηθεί η «Πόλη του Μεταξιού», έργο που προβλεπόταν να απορροφήσει επενδύσεις ύψους σχεδόν 100 δισ. δολαρίων.¹⁶ Στο πλούσιο σε φυσικό αέριο Τουρκμενιστάν, ανατολικά της Κασπίας Θάλασσας, για το 2018 υιοθετήθηκε ως επίσημο εθνικό σύνθημα το «Τουρκμενιστάν – Η καρδιά του Μεγάλου Δρόμου του Μεταξιού».¹⁷

Ένας λόγος για την αισιοδοξία που επικρατεί στην καρδιά της Ασίας είναι οι τεράστιοι φυσικοί πόροι της περιοχής. Για παράδειγμα, η BP εκτιμά ότι η Μέση Ανατολή, η Ρωσία και η κεντρική Ασία έχουν σχεδόν το 70 τοις εκατό των παγκόσμιων αποδεδειγμένων κοιτασμάτων πετρελαίου και το 65 τοις εκατό των αποδεδειγμένων αποθεμάτων φυσικού αερίου, ποσοστό στο οποίο δεν περιλαμβάνεται το κοιτάσμα φυσικού αερίου Γκαλκινίς του Τουρκμενιστάν, το δεύτερο μεγαλύτερο στον κόσμο.¹⁸

Υπάρχει επίσης ο γεωργικός πλούτος της περιοχής ανάμεσα στη Μεσόγειο και τον Ειρηνικό, όπου η Ρωσία, η Τουρκία, η Ουκρανία, το Καζακιστάν, η Ινδία, το Πακιστάν και η Κίνα παράγουν πάνω από το ήμισυ της παγκόσμιας παραγωγής σίτου, και αν προσθέσουμε χώρες της νοτιοανατολικής και της ανατολικής Ασίας, όπως η Μιανμάρ, το Βιετνάμ, η Ταϊλάνδη και η Ινδονησία, παράγουν σχεδόν 85 τοις εκατό της παγκόσμιας παραγωγής ρυζιού.¹⁹

Επίσης η Ρωσία και η Κίνα παράγουν τα τρία τέταρτα της παγκόσμιας παραγωγής πυριτίου, του χημικού στοιχείου που παίζει σημαντικό ρόλο στη μικροηλεκτρονική και στην παραγωγή ημιαγωγών, ενώ το 2016 η Κίνα παρήγαγε το 80 και άνω τοις εκατό της παγκόσμιας παραγωγής σπάνιων γαιών, όπως το ύτριο, το δυσπρόσιο και το υτέρβιο, οι οποίες είναι αναγκαίες για τα πάντα, από τους υπερμαγνήτες μέχρι τις μπαταρίες και από τους ενεργοποιητές μέχρι τα λάπτοπ.²⁰ Ενώ μελλοντολόγοι και σκαπανείς της δικτύωσης μιλούν συχνά για τον συναρπαστικό κόσμο της τεχνητής νοημοσύνης, των μαζικών δεδομένων για τον πλανήτη Γη και της μηχανικής μάθησης, που υπόσχονται να αλλάξουν τον τρόπο με τον οποίο ζούμε, εργαζόμαστε και σκεφτόμαστε, ελάχιστοι αναρωτιούνται από πού προέρχονται τα υλικά στα οποία στηρίζεται ο ψηφιακός καινούργιος κόσμος και τι θα συμβεί αν εξαντληθούν αυτά τα υλικά ή αν χρησιμοποιηθούν ως εμπορικό ή πολιτικό όπλο από εκείνους που έχουν σχεδόν το μονοπώλιο της παγκόσμιας προσφοράς.

Υπάρχουν και άλλα πράγματα που παρέχουν μεγάλες απολαβές σε όσους τα ελέγχουν. Σε αυτά περιλαμβάνεται η ηρωίνη, η οποία για πάνω από μια δεκαετία είναι χρηματοδοτικός πόρος ζωτικής σημασίας για τους Ταλιμπάν στο Αφγανιστάν.²¹ Το 2015 απεσταλμένος του ΟΗΕ έγγραφε στην αναφορά του ότι «περίπου 2.000.000 στρέμματα χρησιμοποιούνται για την καλλιέργεια της παπαρούνας (της μήκωνος της υπονοφώρου)». Για να γίνει καλύτερα κατανοητό το μέγεθος, πρόσθετε, ας πούμε ότι «ισοδυναμεί με

την έκταση 400.000 γηπέδων αμερικανικού ποδοσφαίρου».²² Το 2017 οι εκτάσεις στις οποίες καλλιεργούνταν η παπαρούνα για την παραγωγή οπίου ανήλθαν σημαντικά φθάνοντας τα 3.200.000 στρέμματα και η παραγωγή οπίου κατέγραψε ρεκόρ φθάνοντας στο 80 τοις εκατό της παγκόσμιας αγοράς με συνολική αξία άνω των 30 δισεκατομμυρίων δολαρίων.²³

Οι φυσικοί πόροι έπαιζαν πάντα κεντρικό ρόλο στη διαμόρφωση του κόσμου. Η ικανότητα των κρατών να παρέχουν τροφή, νερό και ενέργεια στους πολίτες τους είναι εμφανώς σημαντική, όπως και η προστασία από εξωτερικές απειλές. Αυτό καθιστά τον έλεγχο των Δρόμων του Μεταξίου σημαντικότερο από ποτέ, αλλά και βοηθά σε κάποιον βαθμό να εξηγήσουμε την πίεση εις βάρος των ανθρώπινων δικαιωμάτων, της ελευθερίας του τύπου και της ελευθερίας του λόγου σε όλη την Ασία, όπως παρατηρούσε πρόσφατα ο Άντριου Γκίλμορ, βοηθός γενικός γραμματέας του ΟΗΕ αρμόδιος για τα ανθρώπινα δικαιώματα. «Μερικές κυβερνήσεις νιώθουν πως απειλούνται από οποιαδήποτε διαφωνία», έλεγε, και αποκαλούν τις ανησυχίες για τα ανθρώπινα δικαιώματα «παράνομη εξωτερική παρέμβαση» στις εσωτερικές υποθέσεις τους ή προσπάθεια για την ανατροπή του καθεστώτος ή απόπειρα για την επιβολή ξένων «δυτικών» αξιών. Οι αποφάσεις για το ποιων η φωνή θα έπρεπε ή δεν θα έπρεπε να ακούγεται συνδέονται στενά με τη σταθεροποίηση και τη διατήρηση της εξουσίας σε έναν μεταβαλλόμενο κόσμο και με τους φόβους για τις συνέπειες που θα υπάρξουν αν επιτραπεί να εκφραστούν εναλλακτικές απόψεις.²⁴

Ζούμε ήδη στον αιώνα της Ασίας, μια εποχή κατά την οποία μετατοπίζεται σε εντυπωσιακή κλίμακα και με εντυπωσιακό ρυθμό το παγκόσμιο Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν (ΑΕΠ) από τις ανεπτυγμένες οικονομίες της Δύσης στις οικονομίες της Ανατολής. Σύμφωνα με προβλέψεις, το 2050 το κατά κεφαλήν εισόδημα στην Ασία θα μπορούσε να έχει εξαπλασιαστεί με όρους ισοτιμίας της αγοραστικής δύναμης, καθιστώντας ευκατάστατους, με βάση τα τωρινά κριτήρια, άλλα 3 δισεκατομμύρια Ασιάτες. Σύμφωνα με πρόσφατη έκθεση, διπλασιάζοντας το μερίδιό της στο παγκόσμιο ΑΕΠ στο 52 τοις εκατό, «η Ασία θα ανακτήσει την κυρίαρχη οικονομική θέση την οποία κατείχε περίπου 300 χρόνια νωρίτερα, πριν από τη Βιομηχανική Επανάσταση».²⁵ Η μετατόπιση της παγκόσμιας οικονομικής ισχύος στην Ασία «μπορεί να συντελεστεί βραδύτερα ή ταχύτερα, αλλά η γενική κατεύθυνση της αλλαγής και η ιστορική φύση αυτής της μετατόπισης είναι ξεκάθαρες», συμφωνούσε μια άλλη έκθεση, η οποία συμπέραινε κι αυτή

ότι ζούμε μια διαδικασία επανόδου στον κόσμο όπως ήταν πριν από την άνοδο της Δύσης.²⁶

Ο ρυθμός της αλλαγής και της ανάπτυξης σε όλη την Ασία είναι εντυπωσιακός. Σύμφωνα με μια εκτίμηση, το 2027 το συνολικό ΑΕΠ των πόλεων της Ασίας θα είναι μεγαλύτερο από το ΑΕΠ των πόλεων της Βόρειας Αμερικής και της Ευρώπης μαζί και θα το ξεπερνά κατά 17% μόλις οκτώ χρόνια αργότερα. Φυσικά η ανάπτυξη των πόλεων στην ασιατική ήπειρο δεν θα είναι οικονομικά ή γεωγραφικά ομοιόμορφη και μερικά μέρη θα ευημερούν περισσότερο από άλλα. Η άνοδος των μεγαπόλεων θα έχει ως αποτέλεσμα πρωτοφανείς περιβαλλοντικές, κοινωνικές και διοικητικές προκλήσεις και σε μερικές περιπτώσεις οι ασκούμενες πιέσεις θα οδηγήσουν τις υποδομές και τους πόρους σε σημείο ρήξης.²⁷

Η βαθιά επίγνωση ότι συνυφαίνεται ένας νέος κόσμος ενθαρρύνει σχέδια για το μέλλον τα οποία θα αξιοποιούν και θα επιταχύνουν τα μεταβαλλόμενα πρότυπα οικονομικής και πολιτικής ισχύος. Το σημαντικότερο από αυτά τα σχέδια είναι η Πρωτοβουλία Ζώνη και Δρόμος, η οικονομική και εξωτερική πολιτική του προέδρου Σι, η οποία χρησιμοποιεί τους παλιούς Δρόμους του Μεταξιού (και την επιτυχία τους) ως μήτρα για τα μακροπρόθεσμα κινεζικά σχέδια για το μέλλον. Από την αναγγελία της Πρωτοβουλίας το 2013 μέχρι σήμερα έχουν δοθεί υποσχέσεις για επενδύσεις σε υποδομές ύψους σχεδόν ενός τρισεκατομμυρίου δολαρίων, κυρίως με τη μορφή δανείων, για περίπου 1.000 έργα.

Μερικοί πιστεύουν ότι τα χρήματα που θα επενδυθούν στις γειτονικές χώρες αλλά και στις πιο μακρινές χώρες οι οποίες περιλαμβάνονται στην Πρωτοβουλία Ζώνη και Δρόμος θα πολλαπλασιαστούν πολλές φορές για να δημιουργήσουν έναν διασυνδεδεμένο κόσμο σιδηροδρομικών γραμμών, αυτοκινητοδρόμων ταχείας κυκλοφορίας, λιμανιών μεγάλου βάθους και αεροδρομίων, που θα επιτρέψουν στους εμπορικούς δεσμούς να γίνουν ισχυρότεροι και ταχύτεροι.

Υπάρχουν και άλλες προκλήσεις που αντιμετωπίζει η Κίνα, κυρίως λόγω της μεγάλης μείωσης του δείκτη γεννήσεων, η οποία οφείλεται στη γήρανση του πληθυσμού και τη μη αναπλήρωσή του.²⁸ Υπάρχουν επίσης οι δυσκολίες που οφείλονται στη χρηματοπιστωτική φούσκα, η οποία είναι τόσο μεγάλη που το 2017 το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο εξέδωσε ανακοίνωση στην οποία προειδοποιούσε ότι τα επίπεδα του χρέους δεν αποτελούν απλώς αιτία ανησυχίας, αλλά είναι «επικίνδυνα».²⁹ Η χρηματοπιστω-

τική φύσκα τροφοδότησε μεγάλη αύξηση του αριθμού των ακινήτων, τα οποία ξεπέρασαν τόσο γρήγορα τη ζήτηση που εκτιμάται ότι το ένα πέμπτο των κατοικιών της Κίνας –περίπου πενήντα εκατομμύρια κατοικίες– είναι κενές.³⁰ Υπάρχουν επίσης οι προκλήσεις οι οποίες οφείλονται στην ταχεία αστικοποίηση και στους μεγάλους πληθυσμούς μεταναστών και εντείνουν τις διαφορές ως προς τις βλέψεις και το μορφωτικό επίπεδο ανάμεσα στην πόλη και την ύπαιθρο ενώ επιπλέον έχουν επιπτώσεις στους ρόλους των δύο φύλων σε όλη τη χώρα.³¹

Όμως υπάρχουν και άλλοι τρόποι για να κατανοήσουμε τι συμβαίνει στον κόσμο του σήμερα αλλά και του αύριο. Στις αρχές του 20ού αιώνα ο Ράντ-γιαρντ Κίπλινγκ συνέβαλε στην εκλαΐκευση της ιδέας του «Μεγάλου Παιχνιδιού», που αφορούσε τον πολιτικό, διπλωματικό και στρατιωτικό ανταγωνισμό ανάμεσα στη Βρετανική και τη Ρωσική Αυτοκρατορία για θέσεις και κυριαρχία στην καρδιά της Ασίας. Σήμερα εκτυλίσσονται πολλά «Μεγάλα Παιχνίδια» ανταγωνισμού για επιρροή, για ενέργεια και φυσικούς πόρους, για τρόφιμα, νερό και καθαρό αέρα, για στρατηγικές θέσεις, ακόμα και για δεδομένα. Τις επόμενες δεκαετίες οι εκβάσεις θα έχουν βαθιές συνέπειες στον κόσμο στον οποίο ζούμε.

Οι Δρόμοι του Μεταξίου είναι σε άνοδο, έγγραφα το 2015. Συνέχισαν να ανέρχονται από τότε. Αξίζει να παρακολουθήσουμε προσεκτικά πώς και γιατί η άνοδός τους θα μας επηρεάσει όλους.